

Булат Є. А.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Придніпровського наукового центру

Національної академії наук України і Міністерства освіти і наук України

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу правових аспектів подальшого розвитку інтелектуальної власності в Україні через застосування механізму патентування до деяких об'єктів інтелектуальної власності.

Ключові слова: патентування, інтелектуальна власність, правова охорона, інновації, законодавча база.

Постановка проблеми. Інноваційний шлях розвитку є пріоритетним для нашої держави, а інтелектуальна власність є ключовою складовою інновацій. Саме тому необхідно вдосконалити існуючу законодавчу базу в контексті охорони об'єктів інтелектуальної власності, які залишаються сьогодні без усвідомленої правової охорони й належного захисту.

Метою статті є пошук найбільш оптимального варіанта охорони деяких об'єктів інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Для кращого розуміння правових процесів, пов'язаних із подальшим становленням інтелектуальної власності, варто звернутись до історії її розвитку в Україні, протягом якої вона набувала рис більш удосконаленої правової конструкції.

Так, першим етапом становлення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні необхідно вважати прийняття Верховною Радою України Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., положення якої знайшли своє підтвердження в Законі України «Про економічну самостійність Української РСР» від 3 серпня 1990 р. та Акті проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. Завдяки цьому було закладено підвалини національної правової системи, у тому числі національного законодавства про інтелектуальну власність. У подальшому в становленні й розвитку сфери інтелектуальної власності неабияке значення мав Закон України «Про власність», у якому на законодавчому рівні фактично було легалізовано термін «інтелектуальна власність». У 1993 р. визначним моментом щодо розвитку інтелектуальної власності стало ухвалення пакету спеціальних законів з інтелектуальної власності, які регулювали основні суспільні відносини в цій сфері. Такими актами є Закон України «Про авторське право і суміжні права», Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», Закон України «Про охорону прав на промислові зразки», Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг», Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» тощо.

Другий етап розвитку сфери інтелектуальної власності пов'язаний із прийняттям у 2003 р. Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) – системного акта законодавства у сфері інтелектуальної власності. У книзі 4 цього кодифікованого акта вперше було об'єднано норми, що стосуються результатів творчої діяльності людини. У ЦКУ об'єдналися думки представників двох різних правових концепцій: теорії виключних прав і пропріетарної теорії. Це, безумовно, певним чином ускладни-

ло тлумачення й подальше застосування норм, які містились у ЦКУ. Його автори переконливо довели, що спроби використання механізму речових прав для сфери творчої діяльності не є успішними [3, с. 415]. Однак, незважаючи на це, створення окремого кодифікованого акта, у якому було систематизовано й згруповано норми щодо правового регулювання результатів творчої діяльності, було безумовним кроком уперед.

Третім етапом подальшого розвитку інтелектуальної власності варто вважати етап гармонізації законодавства у сфері інтелектуальної власності з міжнародними стандартами. Значущими вітчизняними нормативно-правовими актами, прийнятими з метою гармонізації з нормами міжнародного законодавства, необхідно вважати Закон України «Про внесення змін у деякі законодавчі акти України щодо охорони інтелектуальної власності» та закон про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, який було доповнено положеннями щодо застосування швидких та ефективних превентивних заходів із метою попередження порушень прав інтелектуальної власності або збереження доказів щодо заявленого порушення. Окремого розвитку набули аспекти вдосконалення законодавства щодо об'єктів інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Сьогодні будь-яка особа, яка дізналася про порушення її прав в Інтернеті, може звернутися до суду [3, с. 428].

Окремої уваги щодо гармонізації чинного законодавства у зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі потребує також гармонізація внутрішнього законодавства України з положеннями Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС). Одним із важливих результатів такої роботи має стати наявність дієвих та ефективних механізмів боротьби із порушеннями у сфері інтелектуальної власності.

Четвертий етап подальшого розвитку інтелектуальної власності пов'язаний із виконанням міжнародних зобов'язань України. Згідно з Планом дій Україна – ЄС, ухваленим Кабінетом Міністрів України 12 лютого 2005 р., Україна взяла на себе зобов'язання протягом 3 років забезпечити рівень захисту, подібний до того, що існує в Європейському Союзі. Програмою передбачались не лише подальша адаптація законодавства України до законодавства ЄС, а й впровадження відповідних санкцій за порушення прав у сфері інтелектуальної власності, підвищення та посилення ролі правозахисних органів, впровадження ефективних засобів у боротьбі з контрафактною продукцією тощо [3, с. 429, 430].

Отже, всебічне виконання завдань, пов'язаних з усіма чотирма етапами, як здається, могло б гарантувати створення сьогодні досконалої, прозорої й дієвої системи інтелектуальної власності, яка забезпечувала б правову охорону численних об'єктів інтелектуальної власності на належному рівні. Однак, на жаль, сучасна ситуація у сфері інтелектуальної власності складається не так, як це має бути.

Так, в Україні відбуваються процеси, які не відповідають декларованим у сучасному світі бажанням переходу до інноваційної економіки й суспільства знань. За інноваційними чинниками Україна посідає 92 місце, тоді як Азербайджан – 76, Казахстан – 89. Водночас частина інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції за 2007–2014 рр. скоротилася з 6,7 до 2,5%, тобто більше ніж удвічі [4].

Ще в парламентських слуханнях з інтелектуальної власності 2007 р. було відзначено: «Нагальна необхідність ефективної правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності для України зумовлюється обраною нею стратегією побудови цивілізованих ринкових відносин, забезпечення соціальної орієнтації економіки та інноваційного соціально-економічного розвитку, що має спиратись насамперед на активізацію власного інтелектуального потенціалу» [5]. Однак ще в 2007 р. на парламентських слуханнях міжнародними фахівцями було відзначено, що закони України щодо окремих об'єктів права інтелектуальної власності не узгоджено із ЦКУ, що негативно впливає на захист прав інтелектуальної власності [5]. Однією з найсерйозніших проблем було названо також подання заявок за кордон на об'єкти інтелектуальної власності, зокрема винаходи, корисні моделі, без попереднього їх подання в Україні. Було також відзначено, що особливого значення набуває забезпечення захисту прав на нові складові технології, до яких належать комп'ютерні програми, біотехнології, інтегральні мікросхеми тощо [5].

Питома вага загального обсягу витрат на науково-технічну сферу в Україні у 2013 р. становила 0,77% ВВП, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету (0,33% ВВП). Водночас у 2012 р. середній рівень обсягу витрат на наукові дослідження й розробки країн ЄС-27 у ВВП становив 2,06%. Більшою частка витрат на дослідження й розробки була у Фінляндії (3,55%) Швеції (3,41%), Данії (2,99%), Німеччині (2,92%), Австрії (2,84%), Словенії (2,80%), Франції (2,26%), Бельгії (2,24%), Естонії (2,18%) та Нідерландах (2,16%). Стійка тенденція до зменшення частки ВВП на витрати вітчизняної науки особливо загострилась упродовж 2010–2013 рр., унаслідок чого в 2014 р. на науку було заплановано видатків на рівні 0,27% ВВП. Це найнижчий показник за всі часи існування України [6].

Усе це прямо корелює з промисловою політикою. Так, за даними Концепції загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 р. основними проблемними питаннями промисловості є такі:

- недосконалість інвестиційно-кредитної системи, що спричиняє вплив власного капіталу, зменшення фінансових ресурсів та зниження рівня інноваційно-інвестиційної активності суб'єктів господарювання;
- низький рівень задоволення потреб внутрішнього ринку в продукції вітчизняного виробництва (питома вага експорту вітчизняної продукції металургійного виробництва складає більше 60%, машинобудування – більше 50%);
- висока енергоємність виробництва та споживання енергоресурсів, значна частка яких імпортується в Україну;
- відсутність зв'язку між наукою й виробництвом;
- істотне відставання України у сфері використання інформаційних технологій;
- залежність економіки України від зовнішньої кон'юнктури;
- низький рівень інноваційної активності;
- зменшення частки високотехнологічних виробництв, що призводить до скорочення попиту на власні науково-дослідні й прикладні розробки та стримує розвиток трансферу технологій [7].

Необхідно зазначити, що питання інновацій у всіх сферах науково-технічної діяльності, у тому числі сфері інтелектуальної власності, незважаючи на прагнення уряду щодо їх упровадження, на жаль, залишились нерозробленими. Вітчизняні наукові розробки сьогодні залишаються неналежно захищеними, що, безумовно, не найкращим чином позначається на економіці країни. Механізм фінансування науки й інновацій, такий як конкурсне фінансування, сьогодні практично не використовується.

Напрацьований за роки незалежності України нормативно-правовий досвід у сфері інтелектуальної власності у вигляді профільних законів, який надавав відповідні можливості для подальшого розвитку інтелектуальної власності, сьогодні не виконує належного стимулюючого розвитку через внесення змін і призупинення чинних норм законів. Сьогодні також знизився попит на прикладні розробки. Він є не дуже високим, оскільки, знов-таки, їх впровадження й подальша реалізація вимагають існування чіткої та дієвої нормативно-правової бази у сфері інтелектуальної власності. Певні ускладнення існують також у сфері венчурної діяльності, не є прозорою й чіткою система залучення науково-технічних розробок приватних підприємств до сфери інтелектуальної власності. Численні об'єкти інтелектуальної власності, які створюються на таких підприємствах (наприклад, раціоналізаторські пропозиції), залишаються, на жаль, поза увагою законодавця.

Наша країна, згідно з даними фахівців, належить до 8 країн світу, спроможних забезпечити повний цикл проектування й виробництва космічної техніки, до 5 країн світу, спроможних забезпечити повний цикл виробництва броньованих машин, та до 10 найбільших суднобудівних країн світу. Уже в середині 2012 р. Україна увійшла до першої десятки країн Європи за кількістю інтернет-користувачів, доступ до мережі Інтернет мають до 15 млн українців. Такий рівень інформатизації дозволив створити Українську національну GRID-інфраструктуру, яка є інтегрованою з європейською та активно працює над вирішенням найскладніших завдань сучасної фізики, хімії й біології [8].

Зазначені проблемні питання, які досі не знайшли врегулювання на законодавчому рівні, гальмують створення досконалої, дієвої та прозорої системи інтелектуальної власності, у межах діяльності якої стало б можливим здійснення належної правової охорони численних об'єктів інтелектуальної власності, серед яких варто виділити наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції й бізнес-методи.

Саме тому, на наше переконання, п'ятим етапом у розвитку інтелектуальної власності може стати розширення можливостей уже існуючого багатьох років в Україні інституту патентування. Удосконалення правової бази за рахунок застосування механізму патентування до деяких об'єктів інтелектуальної власності, зокрема наукового відкриття, раціоналізаторської пропозиції, бізнес-методу, дозволить подолати численні проблеми, насамперед пов'язані з правовим врегулюванням прогалин у сфері інтелектуальної власності.

Такий варіант дозволить повною мірою скористатись набутим досвідом, розширити сферу застосування інституту патентування, вирішити проблеми, пов'язані з правовою охороною й подальшим захистом прав творців об'єктів інтелектуальної власності.

Висновки. На сучасному етапі інноваційних відносин нагально важливим залишається питання охорони об'єктів інтелектуальної власності. Пропонується здійснювати подальшу правову охорону таких об'єктів, як наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції, бізнес-методи, на базі розширення можливостей існуючого інституту патентування.

Література:

1. Про економічну самостійність Української РСР : Закон Української РСР від 3 серпня 1990 р. № 142-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/142-12>.
2. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р. № 1427-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>.
3. Правовая система Украины: история, состояние и перспективы : в 5 т. / под общ. ред. Н. Кузнецовой. – Х. : Право, 2011– . – Т. 3 : Гражданско-правовые науки. Частное право. – 2011. – 680 с.
4. Квіт С. Беззахисна інтелектуальна власність, або як подолати «долину смерті» / С. Квіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/technologies/bezzahisna-intelektualna-vlasnist_.html.
5. Про Рекомендації парламентських слухань «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування» : Постанова Верховної Ради України від 27 червня 2007 р. № 1243-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1243-v>.
6. Проект Рекомендацій парламентських слухань «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» від 2 липня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eenu.edu.ua/uk/articles/zakonodavche-zabezpechennya-rozvitku-nauki-ta-naukovo-tehnichnoyi-sferi-derzhavi-pitannya>.
7. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 р. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 р. № 603-р (зі змінами, внесеними згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1070-р від 25 грудня 2013 р). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80>.
8. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» : Постанова Верховної Ради України від 11 лютого 2015 р. № 182-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/182-19>.

Булат Е. А. Правовые аспекты дальнейшего развития интеллектуальной собственности в Украине

Аннотация. Статья посвящена анализу правовых аспектов дальнейшего развития интеллектуальной собственности в Украине через применение механизма патентования к некоторым объектам интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: патентование, интеллектуальная собственность, правовая охрана, инновации, законодательная база.

Bulat E. Legal aspects of the further development of intellectual property in Ukraine

Summary. The article analyzes the legal aspects of the further development of intellectual property in Ukraine through the application of the mechanism of patenting to some intellectual property's objects.

Key words: patenting, intellectual property, legal safeguard, innovations, legislative framework.